УДК 336.22 : 338.43

Н. С. Прокопенко,
к. е. н., доцент, Київський міжнародний університет

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ І ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

В статті досліджуються актуальні проблеми і підходи до побудови системи оподаткування підприємств агропромислового виробництва з метою стимулювання їх економічного зростання.

This article is about the present problems and approaches for tax system creation of agro-industry enterprises for its economic growth stimulation.

Ключові слова: податки, система оподаткування, механізм оподаткування, податкове регулювання, залучення інвестицій.

ВСТУП

Значні зусилля по виробленню концептуальних основ побудови нової системи оподаткування повинні спиратися на внутрішні економічні інтереси кожної країни. Для стимулювання економічного зростання в Україні потрібно мати узгоджений механізм оподаткування, здатний дати імпульс розвитку реальному сектору економіки, суб'єктам підприємництва, підсиливши роль і значення податкової системи в перерозподілі створеного національного багатства. Досить обгрунтовано питання побудови податкової системи дослідили в своїх працях В. М. Федосов, А. М. Соколовська, В. М. Суторміна, Л. М. Шабліста [1, 2, 3, 4] та ін., але певні проблеми до формування механізмів податкового регулювання економіки країни, і особливо аграрного виробництва, в сучасних умовах господарювання залишаються нерозв'язаними.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є оцінка сучасної системи оподаткування агропромислового виробництва, обгрунтування пропозицій до зміни окремих податкових законодавчих актів, які посилили б економічну активність господарюючих суб'єктів та забезпечили виконання прогнозних завдань з надходження податків та неподаткових платежів до бюджетів усіх рівнів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Після кризи 1998 року темпи економічного зростання сільськогосподарського виробництва випереджали очікування політиків і економістів, оскільки середньорічний темп зростання в 1999—2004 роки перевищував 5,3 % [5]. Із 2004 по 2007 рік включно простежувався темп зниження даного показника у розмірі 7,1 %.

Відносно інвестицій в основний капітал слід зазначити, що вони зросли з 2001 по 2007 рік майже в 6 разів, а обсяг сільськогосподарського виробництва — всього лише в 1,1 раза. Поза сумнівом, ці результати визначають фактичні темпи зростання ВВП у сільському господарстві, але зростання інвестицій повинне здійснюватися випереджаючими темпами в економіку АПК України з метою реалізації довгострокових прогнозів соціально-економічного розвитку сільськогосподарських територій [6].

Таким чином, за прогнозом до 2015 року необхідно збільшити обсяг виробництва валової продукції сільського господарства порівняно з 2006 роком у 1,6 раза; експорту сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів (переважно з високою доданою вартістю) у 2 рази; інвестицій в аграрний сектор теж у 2 рази (додаток 5 до Програми); надходження податків і зборів до зведеного бюджету України в 2,5 раза (додаток 6 до Програми); забезпечити обсяг частки органічної продукції у загальному обсязі валової продукції сільського господарства до 10 %; збільшити завантаження переробних підприємств, забезпечити подальший розвиток сільськогосподарського машинобудування, зберегти робочі місця у галузях-партнерах сільського господарства.

Щоб виконати дану програму, аграрному сектору України необхідно навчитися торгувати на зовнішньому ринку. У цьому сенсі важливими є напрями фіскальної політики: необхідно перемістити тягар податкових і соціальних платежів з тих, хто вкладає гроші в аграрне вітчизняне виробництво, на тих, хто вивозить капітали з України. Для цього також не вимагається додаткових фінансових вкладень.

За даними Державного комітету статистики України, обсяг інвестицій основного капіталу (капітальні вкладен-

ня) в аграрний сектор за період з 1990 по 2007 р. скоротився від 11,8 млрд грн. до 9,5 млрд грн., або майже на 20 %, а їх питома вага серед усіх галузей економіки знизилася від 21,3 % до 5,1%. Через недосконале податкове регулювання зовнішньоекономічної діяльності Україна не скористалася потенційними можливостями залучення прямих іноземних інвестицій. За вісім років (включно з 2007 р.) у сільське господарство та пов'язані з ним послуги надійшло 557,1 млн дол. США, що становить усього 1,9 % загального їх обсягу. Помітним для 2001—2007 рр. є зростання прямих іноземних інвестицій більш високими темпами, ніж у попередні роки. Причому приріст відбувається переважно за рахунок надходження коштів з офшорних зон, тобто частково повертаються кошти, раніше вивезені з України, хоча більш "привабливими" для іноземних інвесторів є не сільське господарство, а харчова і переробна промисловість, куди спрямовано за досліджуваний період 25,7% загального обсягу інвестицій.

Таблиця 1. Прямі іноземні інвестиції у сільське господарство в розрізі економічних районів за 2000—2007 рр.

Економічні райони	Кількість підприємств		Обсяг інвестицій, млн дол. США			Питома вага району, 2001 р./ 2007 р.
	2000 р.*	2007 р.	2001 р.	2003 р.	2007 р.	
Східний	9/6	*	8,3	17,2	51,1	10/9
Донецький	7/5	*	12,2	12,9	22,8	14/4
Придніпровський	14/9	*	7,8	50,6	51,5	9/9
Причорноморський	30/20	*	13,8	20,2	42,7	16/8
Подільський	10/6	*	4,1	9,7	29,1	5/5
Центральний	49/20	*	32,1	59,1	239,4	38/43
Карпатський	22/11	*	3,7	6,2	82,7	4/15
Поліський	4/2	*	3,2	3,9	37,8	4/7
Україна	145/79	607	85,2	179,8	557,1	100/100
Розмах варіації	45/18	–	28,9	55,2	216,6	34/38
Коефіцієнт розмаху	12,2/10,0	–	10,1	15,1	1,6	9,5/9,0

* Всього одиниць / з них працювали

Джерело: розраховано за даними Держкомстату України.

У розрізі економічних районів лідируючі позиції займає Центральний (43%), причому більше половини інвестицій припадає на м. Київ, а найменше — на Подільський, Поліський і Донецький райони — від 5 до 7%. Зростає регіональна нерівномірність у залученні інвестицій, оскільки коефіцієнт розмаху знизився від 10,1 у 2001 р. до 1,6 у 2007 р. Можна припустити, що цей показник на практиці дещо інший, адже підприємства, зареєстровані в м. Києві, працюють не лише в Київській та Черкаській областях. Усього на початок 2008 р. в Україні було зареєстровано 607 підприємств з іноземними інвестиціями, що більше від 2001 р. на 462 юридичні особи, а порівняно з 2003 р. на 328 підприємств. Проте, реально функціонувало за даними Державного комітету статистики України у 2000 р. лише кожне друге таке формування (табл. 1).

Враховуючи вищенаведені результати аналізу, можна погодитися з висновком вченого О. М. Могильного, що в податковій регуляторній політиці не бажано протиставляти глобальний вектор регіональному або навпаки. З одного боку, глобалізація сприяє ефективності сільськогосподарського виробництва і поліпшенню продовольчого забезпечення населення, а з іншого — наростають тенденції до взаємозалежності країн з різним потенціалом економічного розвитку, що зумовлює адекватне нагромадження різноманітних проблем, які мають стійку тенденцію до загострення [7 с. 101].

Сучасна зовнішньоекономічна стратегія потребує суттєвого реформування чинних та створення нових інститутів, які здатні забезпечити опрацювання, прийняття, реалізацію та моніторинг ефективності політики податкового регулювання аграрної сфери на засадах, притаманних плюралістичним економічним системам. Першочерговим є вироблення та реалізація національної доктрини, яка передбачатиме протидію руйнівним викликам глобалізації за раціонального використання наявного агроресурсного потенціалу держави та надання реальних конкурентних переваг вітчизняним виробникам за оптимальної взаємодії і переплетінням важелів податкового регулювання з ринковим механізмом саморегулювання галузі відповідно до економічних законів. На підставі наведених вище міркувань, можна зробити висновок, що зростання податків призводить до скорочення рівня споживання. А оскільки дохід складається із споживання і заощадження, при зростанні податків спостерігатиметься і скорочення заощаджених засобів. Причому наявні заощадження в економіці не позначаються на значному прирості інвестицій в основний капітал у даний період. Як і раніше розрив між валовими заощадженнями і інвестиціями дуже значний. Подібна ситуація формується під впливом неефективного податкового механізму, який не створює передумов для інвестиційних вкладень в економіку. Відміна пільг із податку на прибуток, у зв'язку з ліквідацією більшої частини вільних економічних зон, на нашу думку, посилила цю тенденцію.

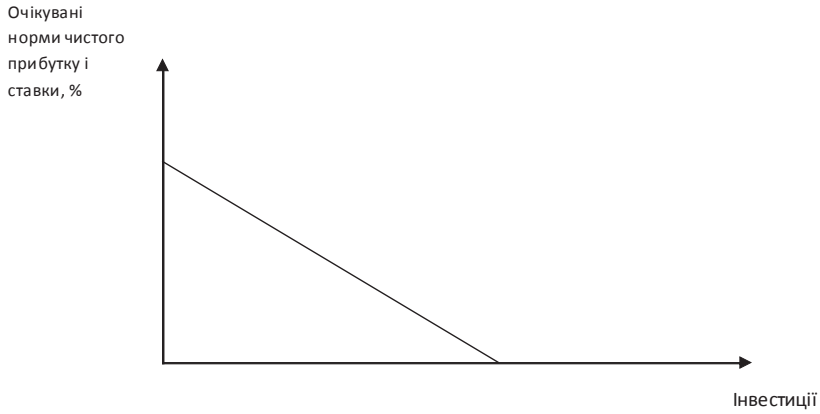

Рис. 1. Крива попиту на інвестиції

Розглянемо криву попиту на інвестиції для економіки в цілому, шляхом розташування всіх інвестиційних об'єктів в низхідному порядку залежно від очікуваної норми чистого прибутку (рис. 1) [8].

Інвестиції потрібно здійснювати до

того моменту, коли ставка відсотка дорівнює очікуваній нормі чистого прибутку.

Крива попиту на інвестиції опускається вниз і відображає зворотну залежність між ставкою відсотка (ціною інвестування) і сукупною величиною необхідних інвестицій. Маючи узагальнену інформацію про очікувану норму чистого прибутку на всі потенційні інвестиційні об'єкти, ми вводимо реальну ставку відсотка (або ціну інвестицій). Інвестування здійснюватиметься в тому випадку, якщо норма очікуваного чистого прибутку перевищує реальну ставку відсотка. За твердженням Кейнса, підприємницький капітал недостатньо сильний і неохоче здійснює інвестування. Щоб не ослабити його ініціативи, його не можна "турбувати" податками.

На думку Кейнса, взагалі обкладати податками прибуток недоцільно, оскільки різко знижується підприємницька активність, відчуття упевненості в діловому світі. "Податки (прибутковий і прогресивний) знижують ефективність капіталу і невід'ємні для власників багатства", — писав Кейнс [9].

Кризовий стан вітчизняної економіки в 1998—2000 та 2008—2009 роках призвів до катастрофічного зниження капіталовкладень у виробництво як з боку держави, так і з боку підприємств. В даний час попит на інвестиції значно перевищує їх пропозицію, оскільки інвестування вважається ризикованим для інвесторів. Однією з причин цього є неадекватна податкова політика держави, яка не створює умов для оновлення технологій за рахунок власних засобів підприємства, а прагне вилучити на свої потреби значну частину додаткової вартості, що виробляється на підприємствах. Це позбавляє підприємства засобів, необхідних не тільки для інвестування, а й підтримки його на колишньому рівні. Господарюючі суб'єкти, особливо у сфері аграрного виробництва, низькорентабельні і розраховувати на власні вкладення прибутку їм не доводиться; можливість отримання позикових коштів незначна у зв'язку з високим позиковим відсотком і відсутністю належного забезпечення у підприємств.

Це впливає на те, що податкова політика, головним чином, визначає можливість і зацікавленість підприємств у інвестиціях. Стосовно інвестицій податкові стимули — це зазвичай понижені ставки податків або звільнення від податків інвестицій на створення і примноження основного капіталу. За своєю суттю вони означають фінансування державою капіталовкладень приватного бізнесу. Вони розраховані на стимулювання заміни застарілого устаткування і впровадження новітньої техніки і технологій. Оцінка наявності енергетичних потужностей та споживання електроенергії в сільськогосподарських підприємствах з 2000 р. по 2007 р. негативна. Так, показник енергетичної потужності по всіх господарствах в 2007 р. зменшився майже вдвічі в порівнянні з 2000 р., кількість спожитої електроенергії для виробничих потреб також зменшилась за період, що аналізується майже на 35% [10, с. 31].

Існує дуже широкий західний досвід застосування подібних податкових пільг для витрат на інвестиції в підприємства агросфери, інвестування на розвиток дрібних і середніх фірм. Податкові стимули можуть створюватися як державними, так і місцевими органами влади. Це спеціальні ставки, податкові канікули, податкові й інвестиційні кредити, звільнення від оподаткування засобів, спрямованих на інвестиційні потреби.

Використання оподаткування негативно позначається як на споживачах, так і на виробниках товарів. Ці наслідки виражаються у збільшенні ціни товару, з одного боку, і в скороченні обсягів виробництва товарів, з іншого. Виробники реагують на таку ситуацію однозначно: вони скорочують виробництво і пропозицію на ринку тих товарів, попит на які знизився. При оподаткуванні крива не зміщується, оскільки попит не змінився. Але точка ринкової рівноваги Е переміщується на новий, вищий рівень, внаслідок зсуву вгору кривої пропозиції товарів.

Рівновага попиту і пропозиції тепер знаходиться в точці Е1, а нова рівноважна ціна дорівнює Р1, оскільки продавець включає податок у ціну пропонованих до продажу товарів. Зниження обсягу продажів, яке відбулося внаслідок підвищення ціни, спричинило падіння обсягу виробництва товарів, оскільки їх продаж знизився. Напрями руху ціни і обсягів виробництва і продажу товарів показані стрілками на рис. 1.

ВИСНОВКИ

Важливе значення має не тільки використання податків, як фіскального і регулюючого інструментів, але і в цілому їх величини (ставки). За прибуткового оподаткування дуже важливо розрахувати і встановити оптимальну ставку податку. Якщо ставки завищені, то знижуються як стимули до нововведень, так і трудова активність і частина підприємців переходить в "тіньову економіку". Так, в Україні значне податкове навантаження на товаровиробників призвело до того, що господарюючі суб'єкти надають перевагу зайнятості у сфері обернення, де є можливість ухилення від сплати податків за рахунок використання наявного обороту грошових коштів та інших засобів. Наслідком подібної ситуації є той факт, що система оподаткування перешкоджає перерозподілу робочої сили у галузевому розрізі в Україні.

Завдання законодавця — на основі економічно обгрунтованих пропозицій встановити такий режим оподаткування, який не пригнічував би економічну активність платника податків і в той же час забезпечував би необхідний рівень податкових надходжень до бюджету.

Література:

1. Федосов С. М. Інституційна фінансова інфраструктура Україні: сучасний стан та проблеми розвитку / С. М. Федосов, С. М. Опарін, С. В. Льовочкін // Фінанси України. — 2008. — №12. — С. 3—21.
2. Соколовська А. М. Податкова система держави: теорія і практика становлення / А. М. Соколовська — К.: Знання-Прес, 2004. — 454 с.
3. Суторміна В. М. Держава — податки — бізнес: (Із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки) / В. М. Суторміна, В. М. Федосов, В. Л. Андрущенко: монографія. — К.: Либідь, 1992. — 328 с.
4. Шабліста Л. М. Податки як засіб структурної перебудови економіки : монографія / Л. М. Шаблиста. — К.: Ін-т економіки НАН України, 2000. — 217 с.
5. [Електронний ресурс] http://www.ukrstat.gov.ua/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/zp_u. html
6. Програма Кабінету Міністрів від 19 вересня 2007 р. № 1158 "Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року" / http://zakon.nau.ua/doc/?code=1158-%EF
7. Могильний О. М. Регулювання аграрної сфери / О. М. Могильний. — Ужгород : ІВА, 2005. — 400 с.
8. Макконнелл К. Экономикс. Принципы, проблемы и политика / К. Макконелл, С. Брю. — М.: Республика, 1992. — 983 с.
9. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. — М.: Прогресс, 1978. — 320 с.
10. Моніторинг виробничо-фінансової діяльності підприємств АПК за 2007 рік (заключні дані). Ч. II. — Київ, 2008. — 170 с .

Стаття надійшла до редакції 21.07.2009 р.